

OPTAT Z MILEWY

TRAKTAT PRZECIW DONATYSTOM

Przekład, wstęp i przypisy
Aleksander Gołda CSMA

Wydawnictwo WAM
Kraków 2011

„Źródła Myśli Teologicznej”

Serię redagują:

Adam Bandura, Arkadiusz Baron, Tytus Górski, Henryk Pietras i Edward Staniek

1. Orygenes, *O zasadach*, 1996
2. Atanazy, *Listy do Serapiona*, 1996
3. Pamfil, *Obrona Orygenesesa*, Rufin, *O sfałszowaniu pism Orygenesesa*, 1996
4. Trójca Święta. Tertulian, *Przeciw Prakseaszowi*, Hipolit, *Przeciw Noetosowi*, 1997
5. Teodeoret z Cyru, *Komentarz do Listu św. Pawła Apostoła do Rzymian*, 1997
6. Orygenes, *Korespondencja*, 1997
7. Ireneusz z Lyonu, *Wykład nauki apostoelskiej*, 1997
8. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, 1998
9. Teodeoret z Cyru, *Komentarz do I i II Listu do Koryntian*, 1998
10. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, cz. 1, 1998
11. Grzegorz Cudotwórca, *Mowa na cześć Orygenesesa*, 1998
12. Grzech pierworodny. Augustyn, *Proces Pelagiusza*, 1999
13. Mariusz Wiktoryn, *Dziela egzegetyczne*, 1999
14. Teodeoret z Cyru, *Komentarz do listów do Galatów, Efezjan, Filipian i Kolosan*, 1999
15. Pelagiusz, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 1999
16. Orygenes, *Homilie o Księgach Izajasza i Ezechiela*, 2000
17. Demonologia w nauce Ojców Kościoła. Hipolit, *O antychryście*, 2000
18. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 1; hom. 1-40), 2000
19. Ambrozjaster, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 2000
20. Teodeoret z Cyru, *Komentarz do Listów do Tes., Tym., Tyt., Filem. i Hebr.*, 2001
21. Grzegorz z Nyssy, *Drobne pisma trynitarnie*, 2001
22. Klemens Aleksandryjski, *Wypisy z Theodota*, 2001
23. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 2; hom. 41-90), 2001
24. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom I, 2001
25. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza* (cz. 2), 2002
26. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom II, 2002
27. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według św. Jana*, 2003
28. Ambrozjaster, Hieronim, Pelagiusz, *Komentarze do Listu do Tytusa*, 2003
29. Rufin z Akwilei, *Obrona przed zarzutami Hieronima*, 2003
30. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom III, 2003
31. Ambroży, *Wyjaśnienie symbolu. O tajemnicach. O sakramentach*, 2004
32. Orygenes – Hieronim, *Homilie o Księdze Psalmów*, 2004
33. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom IV, 2004
34. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do błogosławieństw*, 2005
35. Nowacjan, *O Trójcy Świętej*, 2005
36. *Korespondencja między chrześcijaninem a muzułmaninem*, 2005
37. *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, (Synody i Kolekcje Praw, tom I), 2006
38. Augustyn z Hippony, *O chrzcie*, 2006
39. Grzegorz z Nyssy, *O stworzeniu człowieka*, 2006
40. Aureliusz Prudencjusz Klemens, *Wierce męczeńskie*, 2006
41. Jan Chryzostom, *Mowy przeciwko judaizantom, Żydom i Hellenom*, 2007
42. *Konstytucje apostoelskie*, (Synody i Kolekcje Praw, tom II), 2007
43. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do Pieśni nad Pieśniami*, 2007
44. Euzebiusz z Cezarei, *Życie Konstantyna*, 2007
45. Jan Chryzostom, *Homilie na Księgę Rodzaju (seria pierwsza: Rdz 1-3)*, 2008
46. Hieronim ze Strydonu, *Komentarz do Ewangelii według św. Mateusza*, 2008
47. Jan Chryzostom, *Komentarz do Listu św. Pawła do Galatów*, 2008
48. Juniliusz Afrykańczyk, *Zasady Prawa Bożego*, 2008
49. *Kanony Ojców Greckich (Synody i Kolekcje praw, tom III)*, 2009
50. Grzegorz z Nyssy, *Życie Mojżesza*, 2009
51. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do Eklezjastesa*, 2009
52. *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, (Synody i Kolekcje Praw, tom IV), 2010
53. Augustyn, Piotr Chryzolog, Wenancjusz Fortunatus, *Symbol Apostolski w nauczaniu Ojców*, 2010
54. Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, 2010
55. Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, 2010
56. Optat z Milewy, *Traktat przeciw donatystom*, 2011

Tytuł oryginału
Tractatus contra Donatistas

Tłumaczenie z języka łacińskiego
na podstawie wydania:
Sources Chrétiennes 412-413, éd. M. Labrousse,
Paris 1995-1996

© Wydawnictwo WAM, 2011

Redakcja
Agnieszka Caba

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-7505-329-6

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-256 • faks 12 43 03 210
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA INTERNETOWA
tel. 12 62 93 260, 12 62 93 446-447
faks 12 62 93 261
e.wydawnictwowam.pl

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	5
1. Optat z Milewy i jego dzieło	5
2. Aspekt historyczny	7
3. Okoliczności powstania (geneza) dzieła	9
4. Streszczenie (analiza) „Traktatu przeciw donatystom”	11
BIBLIOGRAFIA	16
KSIĘGA PIERWSZA	21
KSIĘGA DRUGA	41
KSIĘGA TRZECIA	63
KSIĘGA CZWARTA	87
KSIĘGA PIĄTA	98
KSIĘGA SZÓSTA	115
KSIĘGA SIÓDMA	126
INDEKS BIBLIJNY	146
INDEKS OSÓB	151
INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH I ETNOGRAFICZNYCH	155
INDEKS RZECZOWY	157

WPROWADZENIE

1. OPTAT Z MILEWY I JEGO DZIEŁO

Informacje o autorze *Traktatu przeciw donatystom*, które przekazały nam źródła historyczne z końca IV w. po Chr., są bardzo skąpe. Najstarsza z nich pochodzi z 392 r. i wyszła spod pióra św. Hieronima, który nie podaje szczegółów biograficznych¹. Podaje jednak bardzo ważną wiadomość, że ten północnoafrykański biskup za panowania cesarzy Walentyniana (364-375) i Walensa (364-378) napisał w obronie katolików sześć ksiąg *Przeciw oszczerstwom partii donacjan*. Na podstawie nielicznych, choć prawie wszystkich zebranych źródeł historycznych można tylko ogólnie wnioskować, że Optat urodził się w Milewie w Numidii (dziś Miła w Algierii, oddalona o ok. 50 km na północny zachód od numidyjskiej Konstantyny) w 1. poł. IV w.; według niektórych urodził się ok. 320 r.² Milewa, założona przez Rzymian w połowie III w., w przyszłości miała mieć duże znaczenie, gdyż stała się siedzibą diecezji i odbyły się w niej dwa synody: w sierpniu 402 r. i w październiku 416 r.; temu ostatniemu przewodniczył św. Augustyn. Kościół dysydencki rozwinął się tu bardzo szybko, skoro w 336 r. na terenie północnej Afryki miał już więcej niż 270 swoich biskupów, którzy rezydowali zwykle w tych samych miastach co biskupi katoliccy. Na konferencji w Kartaginie w 411 r. w obecności komisarza cesarskiego Marcelinusa zasiadało 300 biskupów donatystów, a po przeciwnej stronie 301

¹ Por. HIERONYMUS, *De viris illustribus* 110, PL 23, 705 lub ed. A. CERESA-GASTALDI, Firenze 1988, 212.

² Imię Optatus było bardzo rozpowszechnione w Afryce, również w środowiskach chrześcijańskich, w IV i V w., por. E. DIEHL, *Inscriptiones Latinae Veteres*, Berlin 1961, 119; I. KAJANTO, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965, 75-77. Obok Optata z Milewy (Optatus Milevitanus) można naliczyć dziesięć innych osobistości, które również noszą imię Optatus i które żyły w Afryce (cztery z nich w Numidii) w latach 388-525. Wśród nich figuruje dwóch biskupów katolickich, czterech biskupów donatystów, jeden kapłan katolicki, jeden kapłan donatystów, por. A. MANDOUZE, *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire*, t. I: *Afrique* (303-533), Paris 1982, 797-806.

biskupów katolickich. Chrześcijaństwo rozpowszechniło się tu na wielką skalę po zwycięstwie Bizancjum nad Wandalami i tak kwitło do 674 r., kiedy to kraj zdobył Abou Mouhadja Dinar, w pięćdziesiątym drugim roku od początku ery hidżra³. W mieście Milewa rezydował również biskup schizmatycki, przywódca aktywnej „partii Donata”, bardzo gorliwy obrońca schizmy. Nie znamy jego imienia.

Nic nie wiemy również o edukacji Optata. Jak wnioskujemy z jego dzieła, otrzymał on solidne wykształcenie na literaturze pogańskiej, łacińskiej; nie znał jednak języka greckiego. Jego pisma wskazują, że w młodości odbył studia retoryczne i filozoficzne, a później również i teologiczne. Jak się wydaje, całe życie spędził w swoim kraju; w jego pismach jest bardzo mało aluzji do innych krajów Afryki i do Rzymu. Jego patriotyzm jest zasadniczo lokalny. Za młodu był poganinem. Nie wiemy, kiedy otrzymał chrzest. Nie wiadomo zatem dokładnie, kiedy stał się chrześcijaninem. Święty Augustyn wspomina go więcej niż jeden raz, z wielką czcią. Jedyne passus z pism św. Augustyna zdaje się wskazywać, że nawrócił się z pogaństwa⁴ raczej już w wieku dojrzałym. Nie wiemy, co robił potem, jaka była jego działalność, z pewnością był bardzo aktywny we wspólnocie chrześcijańskiej. Jest pewne, że w 2. poł. IV w., kiedy pisał swój *Traktat* (364-367), był już biskupem katolickim w numidyjskiej rodzinnej Milewie. Około połowy V w. biskup afrykański Fulgencjusz z Ruspe w liście o predestynacji do Monimusa charakteryzuje go jako „świętego”⁵ i umieszcza w rzędzie wielkich nauczycieli, takich jak św. Ambroży i św. Augustyn. Honoriusz z Autun poświadcza, że ok. 1122 r. pamięć o Optacie doznawała jeszcze czci⁶. Imię Optata zostało wpisane do *Martyrologium Romanum* podczas dokonywania w nim zmian za papieża Grzegorza XIII (1572-1585). Datę jego święta wyznaczono na 4 czerwca⁷.

Świadectwa starożytne podkreślają zasadniczą rolę, jaką odegrał biskup z Milewy w wystąpieniu przeciw donatystom. Dzięki niemu możemy po-

³ Termin „hidżra” (po arabsku *higrah* = wygnanie, oddzielenie, zerwanie) znaczy także „emigracja”. Oznacza on dzień 9 września 622 roku, w którym nastąpił wyjazd kilku towarzyszy Mahometa z Mekki do sąsiedniej *oasis* Yathriba (dawna nazwa Medyny). Jest to początek datowania muzułmańskiego.

⁴ Por. AUGUSTINUS, *De doctrina christiana* II 11, 61.

⁵ Por. FULGENTIUS Z RUSPE, *Epistula ad Monimum* II 15, 2, CCL 91, 52: *Neque enim a veritate receditur, si in hac supererogatione apostoli sive quod sanctus Augustinus sive quod sanctus Optatus senserunt*. Por. *Acta Sanctorum, Propyl. Dec.*, 222-224. G. BOSIO, *Ottato*, BS IX, 1307.

⁶ Por. HONORIUS Z AUTUN, *De scriptoribus ecclesiasticis* I 111, PL 172, 208.

⁷ *Martyrologium Romanum* IV Iuni: *Milevi in Numidia sancti Optati episcopi doctrina et sanctitate cosnspicui*.

znać początki schizmy donatystów, ponieważ Optat zgromadził i umieścił na końcu swego dzieła wiele cennych dokumentów odnośnie do Cecyliana, biskupa katolickiego (312) Kartaginy, i pierwszych lat schizmy, co podkreślają szczególnie również starożytni autorzy. Ten biskup z Milewy zmarł ok. 390 r., pozostawiając po sobie bardzo szlachetną pamięć, jak wspomina o nim św. Hieronim w 392 r., z kolei św. Augustyn ok. 397 r. wymienia go obok już dawno zmarłych pisarzy chrześcijańskich⁸ i porównuje tego „świętej pamięci katolickiego biskupa” do św. Ambrożego⁹. W przeplataniu się tematów w *Traktacie przeciw donatystom* widać całe bogactwo dzieła, w którym autor występuje na przemian raz jako historyk, raz jako teolog; wypracowuje doktrynę o sakramentach i o Kościele, zapowiadając już istotę teologii augustyńskiej w tej dziedzinie. Optat był niezwykle aktywny w walce z donatystami, którą Augustyn prowadził dalej aż do ich zniknięcia. Konferencja w Kartaginie w 411 r. była już punktem zwrotnym w historii schizmy, o której się później mówiło coraz mniej. Optat z Milewy jest zatem prekursorem św. Augustyna w teologii i w walce z donatystami. I tu leży jego wielka zasługa.

2. ASPEKT HISTORYCZNY

Dzieło Optata ma związek z wydarzeniami historycznymi rozgrywającymi się za jego życia i wcześniej. Kościół powszechny w IV w. w Afryce rzymskiej przeżywał poważne trudności na tle historyczno-teologicznym. Było to już po okresie krwawych prześladowań, które uderzały w Kościół powszechny prawie przez dwa wieki. Rozpoczęte w Rzymie, dość szybko i łatwo docierały na tereny Afryki rzymskiej, której głównym centrum wśród wielu prowincji afrykańskich była Kartagina. Najkrwawsze prześladowania rozpętał cesarz Dioklecjan, który w 303 r. ogłosił cztery dekrety prześladowcze, wymierzone przeciw Kościołowi katolickiemu. Miały one na celu zniszczenie miejsc kultu, konfiskatę przedmiotów religijnych i ksiąg świę-

⁸ Por. AUGUSTINUS, *De doctrina christiana* II 40, 61, CCL 32, 74: *Nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? Nonne aspicimus quanto auro et argento et veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus et doctor suavissimus et martyr beatissimus. Quanto Lactantius? Quanto Victorinus, Optatus, Hilarius, ut de vivis taceam.*

⁹ Por. AUGUSTINUS, *Contra epistulam Parmeniani* I 3, 5, PL 43, 37; CSEL 51, 24: *Legant qui volunt quae narret et quibus documentis quam multa persuadeat venerabilis memoriae Milevitani episcopus catholicae communionis Optatus sive de Lucilla pecuniosissima et facitiosissima femina, quam pro Ecclesiae disciplina sanctus Caecilianus adhuc diaconus [...]; AUGUSTINUS, *Ad catholicos epistula contra Donatistas* 19, 50, PL 43, 436.*

tych, aresztowanie kleru, zobowiązanie wszystkich mieszkańców do składania ofiar bogom pod karą śmierci albo deportacji do kopalni. Dokładna liczba męczenników nie jest znana. Wielu biskupów się załamało i ugięło, wydając prześladowcom księgi święte i przedmioty liturgiczne. Nazywano ich „zdrajcami” (*traditores*). Dekrety cesarskie były gorliwie wykonywane, lecz w niektórych odległych prowincjach chrześcijan traktowano bardziej pobłażliwie. Okres okrutnych prześladowań zakończył się dekretem cesarza Galeriusza z 30 kwietnia 311 r., ogłoszonym w Nikomedii.

Zamiast pokoju po ustaniu prześladowań w Afryce rzymskiej rozpoczęły się zaciekle spory. Kościół podzielił się na dwa różniące się między sobą ugrupowania: Kościół katolicki, wierny Rzymowi, i kościół schizmatyczny. Część biskupów Numidii oderwała się od Kościoła katolickiego i utworzyła kościół dysydencki, tzw. kościół donatystów. Zatem na początku IV w. w Afryce rzymskiej istniały dwa kościoły rywalizujące ze sobą: mały „kościół donatystów” i Kościół powszechny istniejący na całym świecie, którego centrum i znakiem jedności jest Rzym. Niekiedy święcenia biskupie stawały się źródłem kontestacji, jedno stronnictwo nie uznawało święceń udzielonych przez drugie, więc prześladowania rzutowały na konfliktową sytuację Kościoła powszechnego w Afryce rzymskiej. Oprócz powyższych trudności był duży problem z heretykami, który usiłowano rozwiązać synody i sobory.

Taka sytuacja sprzyjała rozłamowi, jaki się dokonał w Kościele w Numidii. Dał mu początek Donat; jako człowiek o temperamencie gwałtownym, zapoczątkował schizmę. Nie uznał bowiem ważności objęcia siedziby biskupiej w Kartaginie przez Cecyliana w 312 r., ponieważ oskarżył Feliksa z Abthugni, jednego z biskupów konsekраторów Cecyliana, że zgodził się oddać księgi święte według rozkazu cesarskiego. Biskup Feliks nieco później został uniewinniony (314). Natomiast Donat dokonał tego, że jego zwolennicy na synodzie kartagińskim w 312 r. wybrali innego biskupa Kartaginy, Majoryna, którego następcą wkrótce został sam Donat. Był biskupem kościoła schizmatycznego w Kartaginie od 313 r. aż do swej śmierci w 355 r. Donat, potępiony przez sobór w Arles w 314 r., wciągnął jednak do schizmy znaczną część Kościoła w Numidii. Zapoczątkowana w ten sposób schizma trwała jeszcze po konferencji w Kartaginie w 411 r.; ostatecznie została pokonana dzięki św. Augustynowi, ale bardzo osłabiła Kościół powszechny w Afryce północnej.

Różne było spojrzenie na Kościół u katolików i donatystów. Według donatystów Kościół powinien być społecznością świętych i dlatego ma być czysty i nie ma w nim miejsca na spotkanie się dobrych ze złymi, którymi

mieli być katolicy, nazywani „skalany Kościołem zdrajców (*traditores*)” albo „synami zdrajców”. Katolicy pozostawali wierni tradycji apostołskiej i byli w jedności z prawowitym biskupem Kartaginy Cecylianiem oraz w łączności z biskupem Rzymu. Donatyści utrzymywali, że jedynie ich kościół jest „prawdziwym nieskalanym Kościołem męczenników”. Uważali, że nieważne są sakramenty udzielane przez heretyków i katolików, dlatego powtórnie udzielali chrztu.

KSIĘGA PIERWSZA

1. 1. Najdrożsi bracia! Jedna wiara poleca nas wszystkim chrześcijan Bogu Wszechmogącemu. Jeden z jej artykułów wyraża, iż wierzymy¹, że Bóg, Syn Boży, przyjdzie, żeby sądzić świat. Ten, który już przyszedł przedtem i stosownie do swojej ludzkiej natury narodził się z Maryi Dziewicy, cierpiał i umarł, złożony w grobie zmartwychwstał. 2. Zanim zaś wstąpił do nieba, skąd zstąpił, przy swoim odejściu dał nam wszystkim chrześcijanom przez Apostołów swój pokój jako dar pożegnalny². Żeby nie wydało się, że pozostawił go jedynie swoim Apostołom, powiedział: „Lecz co mówię jednemu z was, mówię wszystkim” (Mk 3, 13). Następnie dodał: „Pokój zostawiam wam, pokój mój daję wam” (J 14, 27)³. 3. Pokój zatem jest dany wszystkim chrześcijanom. Jest zaś rzeczą oczywistą, iż jest on dziełem Boga, ponieważ powiedział: „mój” pokój. Skoro natomiast powiedział: „daję wam”, chciał, aby był on nie tylko Jego, lecz także wszystkich, którzy uwierzą w Niego.

2. 1. Gdyby zaś ten pokój pozostał całkowity i nienaruszony, tak jak został dany, gdyby nie został zakłócony przez twórców schizmy, między nami i naszymi braćmi nie byłoby dzisiaj żadnej kłótni, a owi nie wyciskaliby z Boga niewyczerpalnych łez, o czym mówi już prorok Izajasz (por. Iz 22, 4), ani przez swoje czyny nie ściągnęliby na siebie nazwy fałszywych proroków,

¹ Odnośnie do *Credo Optata*, które zdaje się późniejsze od pierwotnego, por. F.J. BADOCK, *Le Credo primitif d'Afrique*, RBen 45 (1933), 3-9. Przy opracowaniu komentarza wykorzystujemy również komentarz M. LABROUSSE w wydaniu SCH 412; 413.

² W tekście oryginalnym występuje termin *itoria*: *Et antequam in caelum ascenderet, unde descenderat, christianis nobis omnibus itoriam per apostolos pacem dereliquit*. Rzeczownik *itoria* był powszechnie używany w Afryce na oznaczenie napiwku. Odniesiony do dzieła Chrystusa, oznacza dary naszego Pana dla jego uczniów. Pokój jest najwyższym darem, pożegnalnym upominkiem Syna Bożego dla jego uczniów. Por. A. WILMART, *Itoria. Note sur le traité d'Optat*, JThS 19 (1918), 73-78.

³ Biblijne cytaty pochodzą z afrykańskiego łacińskiego przekładu Pisma św. (Afra). Niektóre wyjątki można wyjaśnić późniejszymi wpływami Wulgaty.

ani nie zbudowaliby otynkowanej ściany (por. Ez 13, 10-14) grożącej zawaleniem, ani nie wprowadziliby w błąd tylu umysłów nie tyle podstępnych, ile prostych, ani nakładając ręce, nie rozpostarliby nad głowami wszystkich zasłony. 2. Nie złorzeczyliby Bogu ani nie udzielali powtórnie chrztu już ważnie ochrzczonego, ani my nie bolelibyśmy nad doprowadzonymi do upadku lub zabitymi duszami niewinnych ludzi, nad którymi już wcześniej ubolewał Bóg, mówiąc przez proroka Ezechiela: „Biada tym, którzy sporządzają zasłony na każdą głowę i w każdym wieku życia, żeby dusze doprowadzić do upadku. Dusze mojego ludu są zagubione. Bezcześcili mnie przed ludem moim, zabijając dusze, które nie powinny umrzeć, podczas gdy rozgłaszają mojemu ludowi daremne kłamstwa” (Ez 13, 18-19)⁴. 2. Tymczasem czyni te popełnili ci, którzy są naszymi braćmi.

3. 1. Lecz żeby ktoś nie mówił mi lekkomyślnie, że takich ludzi nazywam braćmi, niech wie, że napominani słowami proroka Ezechiela nie możemy postąpić inaczej. Mimo iż oni sami przyznają – o czym wszyscy wiedzą – że nas nienawidzą i przeklinają, nie chcąc się uważać za naszych braci, to jednak my nie możemy odstąpić od bojaźni Bożej. Duch Święty bowiem zachęca nas przez proroka Izajasza, mówiąc: „Wy, którzy lękacie się słowa Pana, posłuchajcie Słowa Pana: do tych, którzy was mają w nienawiści i przeklinają, nie chcąc się nazywać waszymi braćmi, wy jednak mówicie: «Jesteście naszymi braćmi»” (Iz 66, 5)⁵. 2. Są więc bez wątpienia braćmi, choć są niedobrzy. Dlatego niech się nikt nie dziwi, że nazywam braćmi tych, którzy nie mogą nie być braćmi. W każdym razie my i oni posiadamy te same narodziny duchowe, lecz nasze czyny są różne. 3. Albowiem i Cham, który bezbożnie wyśmiewał nagość swojego ojca, był bratem niewinnych i za swój czyn ściągnął na siebie jarzmo niewoli, żeby jako brat był poddany braciom (por. Rdz 9, 22-25). Nawet kiedy wkracza grzech, nazwa *braterstwo* nie jest zniesiona. 4. Lecz w innym miejscu powiem o wykroczeniach tych braci, którzy odbywają posiedzenia przeciwko nam, oczerniają nas i zniesławiają. Umawiają się oni z tym złodziejem, który okrada Boga; są w zмовie z cudzołożnikami (por. Ps 29, 18-20), tj. z heretykami, wśród których mają swój udział; wychwalają swoje błędy i wymyślają zarzuty przeciw nam katolikom.

⁴ Passus ten różni się znacznie od tekstu Wulgaty.

⁵ I ten tekst różni się bardzo od Wulgaty, w której jest: *Audite verbum Domini qui tremetis ad verbum eius; dixerunt fratres vestri odientes vos et abicientes propter nomen meum: glorificetur Dominus.*

4. 1. Wszyscy wprawdzie rozgłaszają obelżywe słowa w poszczególnych miejscach, lecz zaledwie jednego tylko spotykamy, z którym moglibyśmy porozumieć się pisemnie i porozmawiać w ten sposób; jest nim nasz brat Parmenian⁶, jeśli jednak pozwoli, aby go tak nazywać. A ponieważ nie chcą z nami utworzyć wspólnego kolegium biskupiego, niech nie będą kolegami, jeśli tego nie chcą! Jednak – jak wyżej powiedzieliśmy – są naszymi braćmi. 2. Niech więc nasz brat Parmenian nie mówi, jak inni, na wiatr i niepotrzebnie, bo to, co mógł odczuwać, nie tylko powiedział, lecz także wyraził na piśmie. Ponieważ zaś wymagania prawdy zmuszają nas do odpowiedzi na jego twierdzenia, będzie między nami, chociaż na odległość, jakaś wymiana myśli. 3. W ten sposób zadośćuczynię pragnieniom niektórych osób. Wielu bowiem często pragnęło, aby dla odkrycia prawdy zaistniał konflikt stronnictw wśród niektórych obrońców; i było to możliwe. 4. A ponieważ zabraniają nam zbliżyć się do siebie, zamykają drzwi, unikają spotkania, odrzucają wspólną rozmowę, niech mi będzie wolno przynajmniej z tobą, bracie Parmenianie, w ten sposób przeprowadzić dyskusję. Co do mnie, ani nie odrzuciłem, ani nie zlekceważyłem twoich ksiąg, które chciałeś, by trafiły do rąk i na usta wielu ludzi, lecz wysłuchałem cierpliwie wszystkich twoich słów. Wysłuchaj zatem również moich pokornych odpowiedzi.

5. 1 Rozumiem to i ty temu nie zaprzeczasz, każdy bowiem człowiek rozsądny również przyznaje, iż mówiłeś tak obszernie nie w innym celu, jak tylko po to, by swoimi pismami zaatakować niegodnie Kościół katolicki. Lecz jak można zauważyć, inna jest intencja, a inne słowa. 2. W końcu spostrzegam, że nie wszystko, co powiedziałeś, jest sprzeczne, lecz, owszem, znaczna część jest zgodna z myślą Kościoła katolickiego, chociaż nie jesteś katolikiem, tak że nie ma konieczności odpowiadać na wszystkie rozdziały twoich dzieł, lecz tylko kiedy jesteś źle poinformowany lub kiedy mówisz o tym, czego nie widziałeś albo co fałszywie usłyszałeś, ponieważ czytamy w Liście Apostoła Piotra: „Nie sądźcie braci waszych na podstawie opinii” (Jk 4, 11 lub Rz 2, 1)⁷, jak np. mówiłeś wśród niektórych oskarżeń, które nas nie dotyczą, co jesteśmy gotowi udowodnić, że żądaliśmy sprowadze-

⁶ Parmenian, biskup donatystów, następca Donata w Kartaginie. Do niego właśnie Optat adresuje swoje dzieło za panowania Walentyniana i Walensa, zapewne po marcu 364 r., a najprawdopodobniej przed sierpniem 367 r. Według Optata (I 5; II, 7, 4) Parmenian nie był Afrykańczykiem z pochodzenia, lecz przybył do Kartaginy po wydaniu reskryptu Juliana Apostaty, pozwalającego powrócić donatystom do Kartaginy.

⁷ Optat, cytując z pamięci, powołuje się mylnie na List św. Piotra, a jest to myśl Jk 4, 11 lub Rz 2, 1, a może nawet dalsza 1 P 2, 1. Tekst Wulgaty odbiega od nich.

nia wojska przeciwko wam. 3. Ponadto, w innych częściach swojego dzieła umieściłeś wypowiedzi na naszą korzyść, a przeciw wam, jak np. porównanie obrzezania z potopem; niektóre natomiast są zgodne z nami i z wami, jak np. tam, gdzie wypowiadasz pochwałę chrztu, oprócz tego miejsca, gdzie wyrażasz się źle na temat Ciała Chrystusa. Dlatego są one na naszą korzyść, że chociaż jesteście na zewnątrz, to jednak wyszłście z nas; lecz i to zdanie jest zgodne z nami i z wami, w którym wykazujesz, że heretycy są daleko od sakramentów katolickich, jeśli jednak nie dołączasz nas właśnie do tych, którzy – jak wiadomo – są schizmatykami. 4. Niektóre wypowiedzi są zgodne jedynie z nami, jak np. przypomnienie o jedności Kościoła; niektóre są przeciw wam samym wskutek ignorancji, ponieważ jesteś obcy, jak np. oskarżenie zdrajców i schizmatyków; wypowiadałeś się również przeciw wam, gdy mówiłeś o namaszczeniu i ofierze grzesznika. Zresztą, nie powiedziałeś niczego przeciw nam, chyba tylko to, ale nieświadomie, że żądaliśmy wkroczenia siły zbrojnej; damy najbardziej wiarygodne dowody, że mówiłeś obelżywie. 5. Odwołaj tę obelgę, a będziesz z nami! Z czymże bowiem bardziej możemy się zgadzać i co bardziej uznać za swoje niż to, co mówisz o porównaniu chrztu z potopem, który zdarzył się tylko jeden raz? A kiedy znów przypomniałeś, że jednokrotne obrzezanie służyło do zbawienia narodu żydowskiego, mówiłeś raczej jak my, jakbyś był jednym z nas, ponieważ my to samo twierdzimy, broniąc jedności chrztu w imię Trójcy – jest to przeciwne wam, którzy zuchwale, wbrew prawom, powtarzacie chrzest, którego figurą był potop i obrzezanie, mimo iż wy sami uznajecie również, że nie powinno się powtarzać tego, co – jak rozkazano – dokonuje się tylko jeden raz. 6. Lecz kiedy tak subtelnie wychwalałeś to, co godne jest wszelkiej pochwały, podstawileś zręcznie kogoś spośród was, usiłując twierdzić, że jakoby wam to było dozwolone, ponieważ wolno tylko raz, a innym jest zabronione. Jeśli jest zabronione zdrajcom (*traditoribus*), to zakaz ten dotyczy również was, gdyż wasi przywódcy – jak udowadniamy – byli zdrajcami. Jeśli nie wolno tego schizmatykom, nie wolno również wam, gdyż początek schizmy znajduje się wśród was. 7. Jeśli nie wolno tego grzesznikom, to udowodnimy zgodnie ze świadectwem Bożym, że jesteście grzesznikami. Ponieważ tylko raz wolno udzielić tego sakramentu, i to niekoniecznie przez wybranego szafarza, my nie chrzczymy powtórnie po was, bo i u nas, i u was jest to ten sam jeden sakrament, o którym będziemy obszernie mówić w piątej księdze.

6. 1. Bracie Parmenianie! Poruszyłeś wprawdzie wiele zagadnień; lecz widzę, że nie muszę ci odpowiedzieć w takiej kolejności, w jakiej o nich

mówiłeś. Ty bowiem na pierwszym miejscu mówiłeś o porównaniach i pochwałach chrztu i oprócz tego, że błędnie nauczałeś o Ciele Chrystusa, już dalej wypowiadałeś się bardzo poprawnie; w odpowiednim miejscu wykazemy, że mówiłeś nawet bardziej zgodnie z nami niż ze sobą. 2. Po drugie zaś, wyłączywszy heretyków, powiedziałaś, że jest jeden Kościół, lecz nie chciałeś uznać, gdzie on jest. Po trzecie, skierowałeś oskarżenia pod adresem zdrajców, nie mając pewności co do osób i imion. Po czwarte, szarpałeś pracowników jedności. Po piąte, niech pominę szczegóły, mówiłeś o namaszczeniu olejem i o ofierze dokonanej przez grzesznika.

7. 1 Mnie się zaś wydaje, że na pierwszym miejscu należy wskazać na miasta, osoby oraz imiona zdrajców i schizmatyków, aby po tym, co o nich powiedziałaś, uznać, iż są oni prawdziwymi i bez wątpliwości zawinionymi sprawcami. Następnie trzeba będzie zastanowić się, jaki jest albo gdzie miałby być jeden Kościół, który istnieje, ponieważ oprócz jednego – drugiego Kościoła nie ma. 2. Po trzecie, wykazę, że nie domagaliśmy się wkroczenia oddziałów żołnierzy⁸ i że nie odpowiadamy za to, co zarzuca się pracownikom jedności. Po czwarte, powiemy, kto jest grzesznikiem, czyją ofiarę Bóg odrzuca lub czyjego namaszczenia należałoby unikać. Po piąte, będzie mowa o chrzcie, po szóste, o waszym nierozumnym postępowaniu i błędach.

8. 1. Zanim jednak powiem o szczegółach, krótko wykazę, jak błędnie wyrażałeś się o Ciele Chrystusa. Powiedziałaś bowiem, że owo Ciało, jako grzeszne, zanurzone w wodach Jordanu zostało oczyszczone od wszelkich brudów. Twierdziłbyś zaś słusznie, gdyby Ciało Chrystusa, ochrzczone zamiast wszystkich ludzi, wystarczyło, by nikt nie był ochrzczone dla siebie samego. 2. Jeśli tak było, byłby tam cały rodzaj ludzki, wszystko, co narodziło się według ciała; nie byłoby różnicy między tym, który wierzy, a jakimkolwiek poganinem, bo we wszystkich jest ciało. A podczas gdy nie ma nikogo, kto nie pochodziłby z ciała, to jeśli, jak powiedziałaś, Ciało Chrystusa zostało zanurzone w wodach Jordanu, zatem każde ciało miałoby z tego korzyść. Inne bowiem jest Ciało Chrystusa w Chrystusie, inne zaś każdego człowieka w sobie. 3. O czym myślałeś, mówiąc, że Ciało Chrystusa jest grzeszne? Obyś powiedział: „ciało ludzi w Ciele Chrystusa”! Tak jednak prawdopodobnie nie twierdziłeś, ponieważ każdy, wierząc, otrzymuje

⁸ Chodzi głównie o edykt cesarza Konstansa, który chcąc przywrócić jedność Kościoła, użył wojska przeciw donatystom, skazując wielu na banicję i represje, a nawet śmierć.

chrzest w imię Chrystusa, a nie w imię Ciała Chrystusa, które specjalnie było Jego Ciałem. Dodaj jeszcze, że Jego Ciało, poczęte z Ducha Świętego, nie mogło pomiędzy innymi być zanurzone w wodach na odpuszczenie grzechów, ponieważ było – jak wszystkim wiadomo – wyłączone z wszelkiego grzechu. 4. Dorzuciłeś, że zostało zanurzone w wodach Jordanu; dość nierozważnie użyłeś tego słowa, ponieważ to słowo odnosi się do samego faraona i jego ludu, który pod ciężarem swoich win jak gdyby ołowiu tak został zanurzony, że tam pozostał (por. Wj 14, 28). Gdy zatem Ciało Chrystusa weszło do wody Jordanu i stamtąd wyszło (por. Mt 3, 16; Mk 1, 10; Łk 4, 1), nie powinienes mówić, że zostało „zanurzone”. Jego Ciało jest bardziej święte niż wody samego Jordanu, tak dalece, że samo Jego wejście bardziej oczyściło wodę niż samo Jego Ciało zostało oczyszczone.

9. 1. Nie mogę również pominąć milczeniem tego, że działałeś, jak uważam, żeby uwieść i zmylić umysły słuchaczy po opisanu im obrzezania i potopu; po pochwaleniu chrztu chciałeś w jakiś sposób wskrzesić heretyków wraz z ich błędami, już nieżyjących i zapomnianych, których nie tylko imiona, lecz także błędy były już prawdopodobnie nieznane w prowincjach afrykańskich⁹. 2. To Marcjon, Prakseasz, Sabeliusz, Walentyn i inni aż do katafrygów, zwalczani w swoich czasach przez Wiktoryna z Petavium, Zefiryna z Rzymu, Tertuliana z Kartaginy i przez innych obrońców Kościoła katolickiego. Dlaczego prowadzisz wojnę ze zmarłymi, którzy już nie należą do spraw naszych czasów? 3. Ponieważ jednak dzisiaj jako schizmatyk nie możesz udowodnić katolikom żadnego grzechu, więc dla powiększenia rozmiarów swojego pisma chciałeś wspomnieć aż tylu heretyków z ich błędami.

⁹ Optat podaje tu imiona twórców herezji potępionych w II i w III w. po Chr.